

~~enato~~

W i t o l d G o m b r o w i c z

- - - - Z "Dzienniku 1953 - 1959" - - - -

SOBOTA

Můj vztah k Polsku vyplývá z mého vztahu k formě - toužím se vyhnout Polsku, jako se vyhýbám formě - toužím se povznést nad Polsko jako nad styl - a tu i tam je to týž úkol.

Poněkud se cítím jako Mojžíš. Je skutečně zábavná v mé povaze ta náklonnost k přehánění, když jde o mne. Ve snění se nadýmám, jak mohu. Ha, ha, proč - zeptáte se - se cítím jako Mojžíš? Před sto lety vykoval litevský básník tvar polského ducha, dnes já jak Mojžíš jsem Poláky vyváděl z otroctví tohoto tvaru, Poláky vyvádím z něho samého..

Usmál jsem se přes slzy své megalomanií! Ale, teoreticky vzato, by taková antinomie nebyla zcela neopodstatněná a byl bych zvědav, kolik lidí z dnešní naší tak zvané, ale přes to P.T., inteligence by bylo schopno vycítit smysl tohoto procesu. Že jistý Polák právě proto, že už přespříliš příliš usilovně byl Polákem a jenom Polákem, se zatoužil kategoricky od toho Poláka osvobodit - a že právě mezi námi v důsledku tak silné národní náruživosti musel povstat pocit přímo opačný, idea zcela opačná.

Otáží se také, kolik z těch P.T. inteligentů by dokázalo pochopit, jaké nesmírné perspektivy před námi vytváří taková revoluce pod podmínkou, že najde lidi dost rozhodné a ne nicotné, aby ji přivedli ke konečnému uskutečnění. Jaké to osvěžení! Jaký příliv tvůrčí energie a jaké napětí této svobody opřené o obnovený vztah Polaka k sobě! Ach, sním občas, že najdu stoupence, kteří by mne rozdmychali do rozměrů události našich dějin, a tvrdím, že by to nebylo nemožné - jestliže v mém pojetí záleží význam díla stejně na tom, kdo čte, jako na tom, kdo píše. Je tolik knih, které by mohly zahrát jako jerišské trouby, kdyby je lidé pozvedli vzhůru a přiložili k ústům... Spi, má troubo, vyhozená na smetišti nevyužitých polských možností.

Smetiště. V tom je celá potíž, že já pocházím z vašeho smetiště. Ve mně se ozývá to, co vy jste během stálení vyhazovali jako odpadky. Jestliže má forma je parodíí formy, pak můj duch je parodíí ducha a moje osoba parodíí osoby. Nemí to tak, že formu nelze oslabit, když proti ní postavíme jinou formu, ale jen - rozpuštěním samotného vztah

k formě? Ne, to není náhoda, že ve chvíli, kdy je narychlo zapotřebí hrdiny, rodí se zničehonic blázen... uvědomělý a v důsledku toho vážný. Příliš dlouho jste byli příliš doslovní - příliš naivní - ve svém zápase s osudem. Zapomněli jste, že člověk nejen že je sebou, ale i sebe předstírá. Vyhodili jste na smetiště všechno to, co ve vás bylo divadlem a herectvím a usilovali jste na to zapomenout - dnes vidíte z okna, že na smetišti vyrostl strom, který je parodíí stromu.

Přijal-li jsem, že jsem se narodil /což není jisté/, narodil jsem se, abych demaskoval vaši hru. Moje knihy vám nemají povědět: buď, kým jsi, ale - předstíráš, že jsi, kým jsi. Chtěl bych, aby se ve vás stalo plodným právě to, co jste považovali za úplně jalové a dokonce ostudné. Jestliže tak nenávidíte herectví, pak proto, že ono ve vás tkví - ale pro mne je herectví klíčem k životu a skutečnosti. Jestliže se vám hnusí nedospělost, pak proto, že ji máte v sobě - ale ve mně polaká nedospělost vyznačuje celý můj vztah ke kultuře. Mými ústy se ozývá vaše mládí, vaše touha po hře,

vaše vyhýbavá ohebnost a neurčitost - právě to nenávidíte, co ze sebe vytlačujete - ve mně se osvobozuje Polák skrytý, vaše alter ego, odvrácená strana vaší medaile, část vaše měsíce dosud neviditelná. Ach, chtěl bych, abyste se stali herci vědomými si hry!

Myslím však v této chvíli na masu národa, na tisíce a tisíce prostých lidí? K čemu jim to je? Je to těžké - v temnotách, v jakých se nalézám, nemohu konat jinak než poslepu. Píši to všechno jako propozici, abych spatřil, jaký vyvolá efekt... a jestli bude efekt příznivý, postoupím dále.

ČTVRTEK

On, Miłosz, podobně jako oni všichni /literáti jisté školy, vychovaní "společenskou" problematikou/ zakouší snahy, útrapy, pochybnosti, které byly dávnějším spisovatelům docela neznámé.

Rabelais neměl ponětí o tom, zda je "historický" či "nadhistorický". Nezamýšlel pěstovat "absolutní spisovatelství" ani holdovat "čistému umění", ani též - naopak -

vypovídat o své epoše, vůbec nic nezamýšlel, protože psal, jako vykonává děcko pod kerem svou potřebu, aby si ulevilo. Bil do toho, co ho rozzuřovalo: porážel, co se mu stávalo do cesty: a psal pro rozkoš - vlastní i cizí - psal, co mu přišlo do pera.

Svou epochu tím nevyjádřil o nic méně a předjal i epochu nadcházející a, navíc, vytvořil nepomíjivé a nejěistěší umění - a stalo se tak, protože vypovídaje o sobě s nejplnějšší svobodou, vypovídal zároveň věčnou podstatu svého lidství a sebe jako syna své doby a sebe jako zárodek přicházejícího času.

Ale dnes Miłosz /a ne on sám/ přikládá prsty k čelu a medituje: jak a o čem psát? Kde je mé místo? Jaké jsou mé povinnosti? mám se ponořit do dějin? A hledat snad "druhý břeh"? Kým mám být? Co mám dělat? Nebožtík Žeronský aspoň měl ve zvyku odpovídat v takových případech: piš, co ti srdce diktuje - a to je rada, která se mému přesvědčení nejlépe hodí.

Kdy zamezíme tyranii úkrytí abstrakce, abychom nanovo uviděli konkrétní svět? Síla těch vyfilozofovaných antinomíí je tak velká,

že Miłosz úplně zapomíná, s kým mluví, a podstrkuje mi roli obránce "čistého umění", bezmála estéta. Co s tím mám společného? Jestliže se stavím proti schematům ohrožujícím prospívající aktuální literaturu, pak vůbec ne proto, abych ji vnucoval jiné schema. Já nemluví pro věčné umění, ani čisté, říkám pouze Miłoszovi, že je třeba dávat pozor, aby se nám život pod perem nepřetvořil v politiku - anebo ve filozofii, anebo v estetiku. Nedomáhám se svobody, domáhám se "přirozené" tvorby, takové, která je ne-premeditovaným sebeuskutečněním člověka.

Ale on říká: - Obávám se... a obávám se, že když se vzdám od Dějin /to znamená od truismů přítomné doby/, budu sám. Na což já řeknu: - Ta bázeň je nepatřičná, a co hůře, vymyšlená. Nepatřičná, neboť je zajiště rezignací nejen na vyjímečnost, ale i na vlastní pravdu, je rezignací na jediný - snad - heroismus, který tvoří pychu, sílu, životnost literatury. Ten, kdo se bojí lidského pohrdání a osamocení mezi lidmi, ať mlčí. Ale ta bázeň je taky vymyšlená - neboť popularita, které dobýváme

službou štenáři a proudím epochy, znamená pouze velké náklady - a nic, nic víc, a jenom ten, kdo se dokázal odtrhnout od lidí a existovat jako jediný člověk a teprve pak si dobývá dva, tři, deset vyznavačů, bratří, jenom ten se vydobyl ze samoty v mezích umění dovolených.

A říká /stále v moci té vyrozumované vize, která se v něm sváří s nejcennějšími vlastnostmi jeho osoby/: - My, Poláci, můžeme dnes směle a svrchu promlouvat k Západu "prostě proto /tu cituji doslova/, že naše země je terénem nejvažnějších přeměn, jaké se mohou udát, a že v těch přeměnách je "zpěv budoucnosti", který se vznese, až se zřítí panování Moskvy nad národy". Na to bych odpověděl radou, aby se s touto myšlenskou obrátil na Bulharsko nebo Čínu, které jsou přece taky v oné historické avantgardě. Ne, Miłoszi, žádná historie ti nenahradí osobní vědomí, dospělost, hloubku, nic ti nedá rozhřešení z tebe samého. Pokud jsi osobně cenný, pak i kdybys vydlel v nej-konzervativnějším bodu glóbu, bude tvé svědectví o životě cenné; ale žádný historický lis nevytlačí vážná slova z nedospělých lidí.

To všechno tedy je těžké, temné, zano-
tané pod nájezdem komplikované sofistiky
našich časů: ale získává svou krystalickou
jasnost, když pochopíme, že dnes nemluvíme
s nějakým novým, zvláštním způsobem, ale
právě tak, jak se dalo od počátku světa.
Ažádné koncepce nenahradí příklad velkých
mistrů, žádná filozofie literatury nenahradí
její genealogický strom, oplývající jmény,
která naplňují pýchou. Není výběru: lze
psát jenom tak jako Rabelais, Poe, Heine,
Racine nebo Gogol - anebo vůbec ne. Dědictví
této velké rasy, které nám bylo odkázáno,
je jediný zákon, který nás řídí. Ale já tu
nepolemizuji s Miłoszem, který je čisto-
krevným koněm - polemizuji pouze s jeho
chomoutem, s tím vozem vyplněným skrupulemi,
do kterých ho zapřáhla jeho minulost.

NEDĚLE

S nejhlubší pokorou vyznávám, já červ,
že se mi včera ve snu zjevil Duch a doručil
mi Program, složení z pěti bodů.

1/ Vrátit polské literatury, osudně

sploštělé a zchradlé, slaboučké a bázlivé, sebejistotu. Rozhodnost a pýchu, rozmach a vzlet.

2/ Opřít ji mocně o "já", učinit z "já" suverenitu a sílu, zavést konečně to "já" do polétiny... ale posílit její závislost na světě...

3/ Postavit ji do nejmodernějších kolejí, a to ne pomaličku, ale skokem, hned tak, přímo z minulosti do budoucnosti /když les extrêmes se touchent/. Přivést ji do nejtěžší problematiky, do nejbolestnějších zlomových komplikací... ale naučit ji lehkosti a znevažování a tomu, jak má zachovat odstup...

Naučit pohrdání pro ideje a kult osobnosti.

4/ Změnit její vztah k formě.

5/ Zeuropeizovat - ale zároveň využít všech možností, aby stala proti Evropě.

Dole bylo vidět ironický nápis: není pro psa klobása!

STŘEDA

Smrtelné jsou hříchy ženy "ze společnosti" v té její svatyni - v estetice - právě tam, kde má být jako doma. Pomyslet, že to je inspirace muže, že to jsou naše dodavatelky lyriky, že vínem z tohoto sudu se musíme opájet... Prvotní krása ženy je bez konkurence, ta, kterou ji přizdobila příroda - není nic nádhernějšího ani vzrušujícího, než že muž získal mladší družku, která je zároveň sluhou i paní; a není nic zázračnějšího než tonaci, kterou žena přináší, ten druhý hlas, který je tajemným doplněním mužství, pojetím světa v jiné škále, osobitou nám nedostupnou interpretací... Proč podlehla ta zázračnost tak hrozně vulgarizaci? Ale musíme tu zavést určité důležité rozlišení: hrozná je dnešní ženskost, ne žena. Není hrozná jedinečná žena, ale ten styl, který se mezi nimi vytvořil a kterému je podřízena každá z nich. Kdo však vytváří ženskost? Muž? Zajisté, muž je iniciátorem, ale potom už se ony samy začínají v tom zdokonalovat mezi sebou a to umění klamání a čarování, podobně jako

všachna jiná, roste a rozvíjí se mechanicky - už automatické, už ztrácející pocit skutečnosti a pocit míry. Dnes je žena víc ženou, než má být: je naložena ženstvím, které je silnější než ona: je výtvozem jisté společenské konvence, výsledkem jisté hry, která určitým způsobem slaďuje muže a ženy - až se konečně ten bez přestávky narůstající tanec stává vražedným.

Co já s tím mám dělat? Jak se zachovat? Snadno nacházím směr pomocí stále téže buzoly. Odstup od formy! Podobně jako směřuji k "odlehčení" muže, musím se postarat o "odlehčení" ženy. Co znamená "odlehčení" muže? Vydobýt ho z pod jafma toho mužského stylu, který povstává mezi muži, dosáhnout, že ono mužství pocítí jako něco umělého a svoje podléhání jemu jako slabost, zpt. sobit, že bude svobodnější ve vztahu k muži v sobě. Tedy taktéž je třeba vydobýt ženu z ženy. A titul, jako vždycky v celém mém psaní, můj cíl - jeden z mých cílů - spočívá v pokazení hry: neboť jenom když uniká hudba a rozpadají se páry, je možná invaze skutečnosti, jenom tehdy se stává zřejmým, že hra není skutečnost, ale hra. Přivést

na ten váš bál nezvané hosty: svázat vás jinak se sebou; přinutit, abyste se vzájemně vymezovali jinak; pokazit vám tanec.

Snad, a možná i jistě, je moje literatura extrémnější a šílenější než já. Nesoudím, že to vyplývá z nějakého nedostatku kontroly - je to spíše dovedení určitých kouzlení, která potom v knihách zveličuji, ke konečným formálním důsledkům - ale ve mně zůstávají, čím byly, to je nevýznamným vychýlením představivosti, jakousi lehkou "inklinací". Proto, konkrétněji řečeno, jsem nikdy v umění nedosahl ani nedosáhnou vykreslování obvyklé lásky, obvyklého kouzla, protože ona láska, ono kouzlo jsou u mne sraženy do podzemí, přidušeny, zardoušeny, proto v té věci nejsem obvyklý, ale démonický /groteskní démoničnost/. Když ukazují hrozivá spojení necenzurovaných uhranutí, vyvlekaná denní světlo kompromitující lyrismus, toužím vás vykolejit - je to kámen, který kladu na kolejnice vašeho vlaku. Vydobýt vás z vazeb, v nichž se nacházíte, abyste znovu poznali mládí a krásu, ale poznali jinak...

STŘEDA

Zase mi jistá žena, /neboť jsou to nejčastěji ženy, ale tato je žena - nepřítel, který proti mně bojuje/ vyčítá egoismus. Píše: "Pro mne nejste excentrický, pouze egocentrický. To je prostě vývojová fáze /vide Byron, Wilde, Gide/ - jedni z ní vycházejí do další fáze, která může být ještě dramatičtější - a jiní nikam nevycházejí, zůstávají pouze ve svém "ego". To je také tragédie, ale soukromá. Nevchází do Panteonu ani do dějin."

Fráze? Při zdravém rozumu - vyžadovat od člověka, aby se nezabýval sebou, nezaobíral sám sebou a krátce řečeno nepovažoval sebe za sebe, může jenom blázen. Ta žena žádá, abych zapomněl, že já jsem já, a přecí je jí dokonale známo, že když budu mít já záchvat slepého střevo, já, já budu křičet, ne ona.

Kolosalní nátlak, jakému jsme dnes vystaveni ze všech stran - sbychom se zřekli vlastní existence - jako každý postulát, který nelze realizovat, vede jenom k pokřivení a zfalšování života. Někdo natolik

poctivý věří sobě samému, že může říci:
cizí bolest je pro mne důležitější než
vlastní, upadá na místo do té "snadnosti",
která je matkou verbalismu a všech obec-
ných pravd a vši příliš hladké povznesenosti.
Pokud jde o mne - ne, nikdy, přenikdy.
Já jsem.

Zvláště umělec, který se dá napalit
a podlehne této agresivní konvenci, je
zničen. Nedejte se zastrašit. Slovo "já"
je tak zásadní a prvotní, tak plně nejhma-
tatelnější a nejpoctivější skutečnosti, tak
neomylné jako průvodce a přísné jako bada-
tel, že místo pohrdání by se patřilo padnout
před ním na kolena. Myslím, že spíš ještě
nejsem dost fanatický ve svém zaujetí sebou
a že jsem neuměl - ve strachu před jinými
lidmi - se oddat tomuto povolání - úkolu
dost kategoricky absolutnímu, dostat tu
záležitost dosti daleko. Já jsem svým nej-
důležitějším a snad jediným problémem:
jediným ze všech svých hrdinů, na kterém mi
opravdu záleží.

Přistoupit k sebetvorbě a udělat z Gon-
browicze postavu - jako Hamleta anebo dona
Quijota - ? - ! -

Dobrá polská literatura, novější či starší, se mi moc nehodila a nemnohému mne naučila - a to proto, že se nikdy neodvážila nahlédnout jednotlivého člověka. Jestliže se objevilo individuum na jejích listech, pak jenom bázlivě, slabě, nepravdivě, vždycky nedorečeno do konce. Polská literatura je typická literatura svůdná, touží okouzlit jednotlivce, podřídít ho mase, podnítit k vlastenectví, občanství, víře, službě... To je literatura pedagogická a tedy nebudící důvěru.

Ale špatná polská literatura byla pro mne i zajímavá i poučná. Když jsem studoval odpudivé novelky rozmanitých tetek v nedělním čísle "Varšavského kurýra", anebo romány Germanovy, Mniszkówny, Zarzycké, Mostowiczovy, odkryval jsem skutečnost... protože ony romány demaskují, jsou zrádné. Jejich neschopná fikce každou chvíli puká a štěrbinou lze vrhnout pohled na všechnu špínu těch autorských, nečistých duší.

Dějiny literatury... Ovšem, ale proč pouze dějiny dobré literatury? Špatné umění

může být pro národ charakterističtější.
Dějiny polské grafomanie by nám snad pově-
děly víc o nás než dějiny Mickiewicze
a Prusů.

ČTVRTEK

Budu moci umřít jako jiní a jaké budou
potom mé osudy? Mezi od sebe utíkajícími
lidmi tkvím já soustředěn na sebe. Zveličuji
se - k jakým mezím? Je to nezdravé? Jak
dalece a v jakém smyslu je to nezdravé?
Občas mám podezření, že činnost zveličování,
které se oddávám, není přírodě lhostejná,
že je to provokace. Nenarušil jsem něco zá-
sadního v samém svém vztahu k přirozeným
silám a nebudou moje osudy "potom" odlišné
v důsledku toho, že jsem se sebou nenskládal
jako jiní?

ČTVRTEK

Kritika se stala pro mne palčivou
otázkou odedávna - aspoň od mých prvních

literárních kontaktů s lidmi. Poláci vůbec nejsou psychologové. Polák není s to, například, náležitě ocenit člověka, s kterým hovoří anebo jehož knihu čte. Věděl jsem, že si Polák nedá práci, aby pronikl na mé místo, kde žert se stává vážností, neodpovědnost - odpovědností, nedospělost - dospělostí, že nedokáže ani odhalit moji hru, ani porozumět jejím příčinám. Ale ze všech Poláků je literární kritik, ten profesionální oceňovatel, právě bytostí nejméně se vyznající v lidech, a co s tím souvisí, v literatuře - neboť intelektuální balast v něm do posledku vytlačuje bezprostřední, intuitivní pocítění člověka. Věděl jsem proto, když jsem psal "Fredidurke", knížku neobyčejně těžkou, co víc, zavádějící a mýlící, že jestliže se oddám bezbranný do rukou těch panů, jsem zničen.

A zároveň jsem si položil řadu otázek. Je v pořádku, aby autor byl bezbranný vůči kritikovi? Pročpak nám souhlasit, aby mne veřejně soudil pan X., který má snad méně znalostí o životě než já a už takřka jistě méně ponětí o tom, co je moje - ne jeho - problematika? Proč to mínění pana X.,

které je ostatně jedinečným spíše soukromým míněním, má být vyneseno na úroveň rozsudku samotným faktem, že on píše v novinách? Proč mám snášet tu aroganci a impertinence, tu spěšnou špinavost, nazývající se svátečně kritika? Což, kdybych souhlasil s podobnou závislostí na lidském rozsudu, bych nebyl v rozporu se zásadním snažením svého díla, které mi mělo zajistit svobodu a suverenitu - rozmnožit mi "sebejistotu"? Ale především jsem si položil otázku /protože jsem se ve "Ferdidurke" snažil o sebeodhalení v co možná široké škále/, zda je v pořádku, aby se autoři během psaní tvářili, jako kdyby je kritika vůbec nezajímala, jako kdyby se ony odsudky děly na jiné planetě - když ve skutečnosti všichni píšeme pro lidi, jejich soud je pro nás rozhodující, bazeň před nimi dominující.

Avšak ty otázky byly tím ožehavější, že jako autor takřka neznámý a bez autority jsem psal knihu nestydatě smělou a provokující, ve které jsem já, žebrák, účtoval s celou kulturou. Moje síla však měla spočívat právě v odhalení mé slabosti. Samotné východiště knihy - předložení vlastní

nedospělosti - mělo být oporou její moci. Rozhodl jsem se tedy předložit i svůj vztah ke kritice a místo abych pominul tento aspekt tvorby stydlivým mlčením, jak se to praktikuje, vynasnažil jsem se, aby se stalo dobře a průzračně patrným, že kniha je psána ve strachu před kritikou, v nenávisti ke kritice a v chuti vyhnout se kritice.

Dnes se, přirozeně, cítím mnohem jistější. Jsem lépe usazen mezi lidmi. Nejsem už tak strašlivě samotný jako tehdy, když jsem chodíval s prvními strojpisy ke Kisterovi. Dnes mohu proti mínění paní X., která mne považuje za omezence, postavit mínění pana Y., který si mne cení. Ale...

ČTVRTEK

Povědět či nepovědět? Před rokem, více méně, stalo se mi následující. Zašel jsem v Callao na záchod v kavárně... Na stěnách byly rozmanité obrázky a nápisy. Ale někdy nepřítomná chtivost by se do mne nevěcpala jako otravné žihadlo, kdybych náhodou ne-
nahmatl v kapse tužku. Tužka byla inkoustová

Uzavřenost, izolace, jistota, že nikdo neuvidí, jakási stísněnost... a šum vody šeptal: udělej to, udělej to, udělej to. Vytáhl jsem tužku. Naslinil. Napsal jsem na stěnu, vysoko, aby bylo těžší to zatlít, napsal jsem španělsky něco, ach, docela nevybíravého, na způsob: "Pánové a dámy, mějte tu náuru..."

Schoval jsem tužku. Otevřel jsem dveře. Prošel jsem celou kavárnou a vmísil jsem se do davu na ulici. Ale nápis tam zůstal.

Odtěhdy existuji s vědomím, že tam je můj nápis.

Váhal jsem, zda to mám zveřejnit. Váhal jsem ne z ohledů prestižních, ale protože psané slovo nemá sloužit rozšiřování jistých. mánií...

A přece nebudu skrývat: nikdy se mi ani nezdálo, že to může být tak... elektrizující... a sotva se mohu zdržet výčitek, že jsem promarnil tolik let a neznal rozkoš stejně lacinou jako prostou veškerého rizika. Je v tom něco... něco divného a opojného... vyplývajícího pravděpodobně ze strašlivě zjevnosti nápisu, který je tam na stěně, ve spojení s absolutním zatajením

přívodce, který je neodhalitelný. A rovněž že to není vůbec na úrovni mé tvorby...

FÁTEK

A přece jsem prorazil... To už je něco jako sláva. A v každém případě - úcta. Mohlo by se pozdávat, Gombrowiczi, že dosáhl na tom rodném dvorku něčeho jako triumfu a můžeš se teď opájet pohledem na zmatené dváře... kteréžto tváře tě donedávna měla za paňácu. Pomsta je rozkoš bohů! Ta babo už k tobě nemůže být drzá. Ten kretén musel couvnout se svým míněním. Vstupuji do slávy. Ale ta sláva... hm... ne, tupost nelze porazit! Je naporazitelná!

Včera jsem potkal paní X., která už zaslechla o mých rozličných triumfech. Když mne pozdravila, pohlédla na mne s jistým souhlasem a řekla:

- No, no... blahopřeji... Zvažněl jste! Prokletá babo! A tys ani nedošla k závěru, že jsem byl vážný v době, kdy tys mne považovala za hejska. Myslíš, že jsem zvažněl teprve svými triumfy!

Řekla: - Máte snadný život. Řekl jsem: - Proč myslíte, že mám snadný život? Řekla: - Máte talent! Můžete psát, co se vám líbí, a máte za to uznání a rozmanité životní úlevy.

Řekl jsem: - Ale což nevíte, kolik úsilí stojí psaní? Řekla: - Jak máte talent, přichází všechno snadno. Řekl jsem: - Ale přece talent je prázdné slovo, na to, aby člověk psal, musí být někdo, usilovně na sobě pracovat, i bojovat se sebou, je to věc vývoje... Řekla: - Chi, proč máte pracovat, když máte talent. Já kdybych měla talent, taky bych psala.

- Píšete? Dnes všichni píšou. Já sama jsem napsala román. Já: - Skutečně? Ona: - Ano, a měla jsem dokonce dobré recenze. Já: - Blahopřeji! Ona: - Ach, netíkám to, abych se chválila, chci jenom podtrhnout, že dnes všichni píšou. To každý dokáže.

NEDĚLE

Obleva... Pripustíme, že povede -
v Rusku a v Pošiku - k jistému surogátu

svobody a pravdy. Svobody na 45 %, pravdy na 47 %. Co z toho?

Kdybych byl vězněm tam toho vězení, držel bych se toho oběma rukama. Jestliže se dosud nesmělo vycházet z cely, není procházka po zahradce pod pozorným pohledem strážců fraška? Kdo pochybuje, že v praxi je menší lhaní lepší než větší lhaní? Ale za přítomnou troškou svobody je přece věc polské formy, polského stylu, polského vývoje a polské sebetvarby... Protože nesnáším náhražky a vždycky, v restauraci i v životě budu protestovat, když mi podají kočku jako zajíce, nemohu tedy ani v tomto případě souhlasit s náhražkou surogátem, šminkou a zmetkem. Svoboda na povolení, koncese na relativní svobodu - co to je? Ani pes, ani vydra. Pro autenticitu polského života je to horší než stoprocentní roubík, který nelže. To je existence metelka, nečistá, slabá, položivá, nedosahující svého skutečného výrazu.

Za nejhroznější věc v dějinách naší kultury považují žo, že my jsme si vždycky dobrovolně nebo pod nátlakem, omezovali ducha. Celá naše literatura, celé umění

je toho projevem. Když v posledních letech vsadili polské vědomí do kobky, nebylo to možná tak špatné pro naši duši. Zabrzdili nám naši dosavadní nedostatečnou produkci slova a nahradili ji zjevnou lží - avšak vězeň mohl rozmlouvat se sebou, a snad to byly upřímné rozhovory. Život se jím rozpadl na vnější faleš a vnitřní pravdu - těžký, ale ne otravný stav věcí. Kdo ví, zda hloupost netříbila někde hloubku rozumu?

Vypustit jím ducha do relativní svobody s tím, že se má hlásit dvakrát týdně na nejbližším kontrolním úřadě, by znamenalo jen setření té ostré a spásné hranice, která dosud dělila uvězněnou pravdu od svobodné lži. Vešli by do oblasti polo-pravdy, položivota, neúplné tvorby, opájení se klamy - a co by z toho vyplynulo? Nezamítám, že ta příležitost k vyvalení dveří ke svobodě v budoucnu má být politicky využita. Ale já nejsem od politiky... a vím jen, že styl, forma, výraz, všechno jedno, zda v umění či v životě toho nedosahují cestou koncesí a nelze to fabrikovat v určité odměřené dávce. Aut Caesar...

Ríkají mi občas z tanté strany, že by teď bylo mou povinností vůči vlasti - se vrátit. Zajímavé proč? Abych se stal někým politováníhodným /neboť jestliže inženýr nebo dělník si mohou v tom zřízení dělat nároky na úctu, pak literát, tam ten jejich "Spisovatel" voděný za nos a vodící za nos je figura odporně groteskní, komické sdružení kantora a žáka v jedné osobě - hle dva aspekty didaktismu/. Ale když mi říkáte, že se v cizině utrácím pro vlast, povím, jak vážnou národní úlohu jsem si určil.

Když užiji jejich slovníku - jakého druhu "společenská potřeba" by mohla způsobit, že má americká existence bude bez významu přinejmenším pro jisté lidi v Polsku? Pro jaké? Ne pro ty, kterým postadí dětské šatičky. Ale je jisté, že za onou umělou, podřadnou, nesmělou skutečností se v Zemi skrývá jiné poznání, pronikavé, ostré, střízlivé, které nechce podvádět, jiný tón, rozumnější, ohromně dospělý. Mou úlohou by bylo přidat se právě k tomuto polskému zvuku, dostat se k tragickému a vědomému Polákovi. Ne proto, abych ho cpal jiným námením, usnadňoval mu cokoliv. Ale chci

vyjádřit absolutnost toho polského požadavku, který se domáhá plné existence. Je to paradox, že já, který jsem tak na štíru s oním vědomím v jeho filozofickém aspektu, musím se přece - je to silnější než já - toho držet, žádat to jako podmínku sine qua non našeho člověčenství?

A ještě jedno. Bylo by důležité, aby se tragické nestalo katastrofou. Dostali se do železných způsobů kolektivního života bez náležité historické přípravy, která by udělala neporazitelným jejich individuální život - mnoho z nich tedy dnes prostě neví, jak být sebou - poctivě, patřičně, životně - jak vytrvat v sobě a nehlásit se pod prapor a neukrývat se v systému, dogmatu, víře. Zde tvrdím, že je třeba vypracovat styl individuálního života, a to tak vyhraněný, aby vydržel nápor.

Co může být pro polskou kulturu důležitější - lhostejno, v jakém směru se vyvine - než vytvoření toho stylu podítajícího s naší dospělostí. Ten modus vivendi musí být stanoven, když jenom na takové vůli vědomí může být budována polská autenticita v budoucnosti.

Jestliže člověk v Polsku uvěří, že je
podlý jenom proto, že je člověkem vědomým...
jestli si dá vmluvit impotenci, pak tedy
nás čeká ještě dlouhé dětství...

Tomu však já nemohu učit - nejsem
učitel - mohu jedině indikovat svým způsobem
života - který je obsažen v mých knihách,
v tomto deníku.

/Přeloženo z divadelního programu varšavské-
ho Národního divadla: Witold Gombrowicz,
Opetani /Posedlí/, Varšava 1982/

Přeložil Václav Burian

O Witoldu Gombrowiczovi

Před pár lety jsem četl Gombrowiczovy "Deníky", až se mi uši třásly. Pohltily mne a topil jsem se v nich. Celý čas jsem se zoufalstvím přemýšlel, proč neobdaril dobrý Bůh každou polskou generaci přinejmenším třemi Gombrowiczi. Proč tak málo škrtů, větrů, kulových blesků pod naším intelektuálním nebem? Proč tam stále svítí ochablé, anemické, slabě hřející sluníčko ze slabikářů. Sluníčko, které slabě zehřívá vrby u cest, dřevěný kostelík, raněného hulána, pannu na ocet a dobrého pana starostu? Žral jsem tedy Gombrowicze a oči mi vylézaly z důlků. Miloval jsem toho Gombrowicze, komediantského aranděla Gabriela s mečem rouhačství v dlani, co honil polské komedianty po polském nebi. Tak jsem byl uchvácen, že jsem se vrhl v kataleptickém stavu na jeho romány a dramata. Ale tam jsem jaksi odpadl. Místo útrob, střev, vnitřností, vařící se krve jsem našel chladnou lupenkovou pilu. Uslyšel jsem tichý svist pilky vyřezávající ukázkové vzory. Ne, ne, chraň Bože,

nehaním velkého svatého Hanobitele. Chci jenom poradit: čtěte nejprve jeho prózu a teprve později, co nejpozději, snad až před smrtí sáhněte po jeho "Denících".

On první bodl do zadku Velkého Šmíráka. On nám vykreslil tu postavu, jakó se na zatykač kreslí domnělý portrét zločince. On první protal a vypustil cisternu špatné krve a choroboploдного slizu. On vylákal z neviditelnosti tu žalostnou figurku s krakovskou čapkou a pavím perem na hlavě.

Ale když přišel čas konjunktury, když polská polskost jakoby zaváhala a zeslábla v objetích marxismu, chopila se Gombrowiczem obnažené zlaté říly smečka požitkářů, co nosí celým životem vysoko zdviženou hubu. Veliký Šmírák se krácel dál do neznámé budoucnosti nebetyčnými mraky a dole v hromadě národních výkalů ryli pracovití švábi. Byli a žvýkali s horečnou ochotou všechna ta paví pera, hulánské praporce, Chopinovy klavíry, kadeřavé lokny Faderewského, husarská křídla, kázání Piotra Skargy, škapulíře emigrantů, Towiańskiego katechismy, zápalné lahve harcerů Zemské armády a všechno to, co se nemohlo vzpříčit jako kost

v hrdle a navždy zadusit.

Ale naše šmíráctví je jako rakovina. Jenom se ho tknete skalpelem a už se rozvzteklí a zešílí. A tu tisíce špinavých prstů a nemytých vidliček do něho začalo strkat ze všech stran. Rozzuřilo se tedy, rozběsnilo, začalo se přemísťovat a tvořit metastázy, začalo se nadýmat, růst, zveličovat, mánit křečovitými tykadly chirurgů a mastičkářů, duchovních se svatostí a pošetilých dobrovolníků, kteří rádi rýpají do každé látky. Ono vás ještě zadusí, než stačíte prchnout. Ono i mě zadusí, třebaš jsem nevinný.

Tadeusz Konwicki

/z deníkové knihy "Kalendarz i klepsydra",
Varšava 1976/

W i t o ł G o m b r o w i c z

4.8.1904 Maloszyce - 25.7.1969 Vence/Francie

Polský prozaik a dramatik

e n a t o

p o d z i m

'84
